

TALÁLKOZÁSAIM KRIZA JÁNOSSEL*

Kriza János halhatatlan székely népköltési gyűjteménye, az 1863-ban Kolozsváron megjelent *Vadrózsák* szülővárosomban, Brassóban felsőbb gimnazista koromban került először a kezembe, Fogalmam sincs róla, hogy honnan juthatott hozzám csonkán, cím nélkül néhány ívnyi verses része, s ezért nem is tudtam, hogy a *Vadrózsák* egy töredékével van dolgom, miközben Kriza nevével és jelentőségével az iskolai irodalomtörténeti tankönyvből, bár nagyon röviden, de megismerkedtem.

A csonka ívekből buzgón olvastam a székely népdalokat és balladákat, s annyira tetszetek, hogy első verskísérleteimet ezek hatására kezdtem írni, ám egy évvel idősebb iskolatársammal, a már költőként ismert Derzsi Sándorral való baráti beszélgetéseink hatására örökre lemondtam a versírásról.

Az 1940-es bécsi döntéskor elhagytam Brassót, hogy egy év múlva magyar egyetemre mehessek, s ezt az egyetem előtti utolsó gimnáziumi évet a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégiumban töltöttem. Mivel a népköltészethez, általában a néprajzhoz való vonzódásom akkor már kétségtelen volt, rendszeresen bejártam a Székely Nemzeti Múzeumba, és Herepesi János igazgató úr engedélyével, akiben atyai jó barátira leltem, a könyvtárból először a *Vadrózsák*-at kértem ki. Ekkor ismertem fel, hogy az említett brasói töredék a *Vadrózsák* egy része volt.

Ma is emlékszem: lehangolt, hogy a Múzeum könyvtárában csak az első kötetet olvashattam, mert akkor még nem tudtam, hogy a második kötetet Krizának élete végéig minden próbálkozás ellenére sem sikerült soha megjelentetnie.

Igazi Kriza-találkozásom azonban természetesen Kolozsváron történt.

1941 őszén íratkoztam be a Ferenc József Tudományegyetemre, ahol a hírneves finnugor nyelvész, Mészölgly Gedeon professzor úr, a Bölcsészeti-, Nyelv-és Történettudományi Kar az évi dékánja ünnepélyes kézfogással avatott egyetemi polgárrá. Szép volt, kár hogy ez a hagyomány is feledésbe merült.

A tanév első félévének végén, 1942 januárjában szorgosan készültünk egyebek között György Lajos professzor úr irodalomtörténeti kollokviumára. Köztük volt az egy évfolyammal idősebb, másodéves Molnár Piroska (a nem sokkal későbbi Kuszálíkné), a professzor úr kedvenc tanítványa, kimagaslóan szorgalmas és okos kolléganőnk is, aki jó képességeit később, gazdag pályafutása során a Tankönyvkiadó szerkesztőjeként, a Pedagógiai Tovább-

* Elhangzott 2002. július 10-én Kolozsváron, az Unitárius Püspökség dísztermében, a *Vadrózsák* új kiadásának bemutatása alkalmával.

képző Intézet tanáraként és a Babeş–Bolyai Tudományegyetem előadótanáráként bőven kamatoztatta – nekem pedig haláláig kedves barátom maradt. A professzor úr párosával fogadta a vizsgázókat, de Piroskával senki sem akart bemenni, mert attól féltek, hogy az ő kiváló szereplése saját felkészültségüket árnyékba borítaná. Én magabiztosan vállaltam a versenyt, de vereségemet nem ő okozta.

A professzor úrtól ugyanis azt az igényes tételt kaptam, hogy hasonlítsam össze a középkori meg a reneszánsz értelmiséget. Én bátortalanul nem mertem megmondani neki, hogy mivel első éves vagyok, és múlt évi, középkori irodalmi előadásait nem hallgattam, az összehasonlításra nem lehetek felkészülve. Molnár Piroska tündökölt. A professzor úr másik, az anekdotát tárgyaló előadásairól jobban számot tudtam adni, így az első jegy az indexemben sem kitűnő, sem jeles, mindössze egy gyengécske jó volt: az egyetlen jó egész egyetemi pályafutásom során, ugyanis minden más vizsgám és kollokviumom kitűnőre sikerült.

A tanév végén, a második félévi vizsgán úgy kivágtam a rezet, hogy a professzor úr bizalmába, élete végéig atyai barátságba és pártfogásába fogadott, és kérésemre megígérte, hogy megbeszélünk egy nekem illő tudományos témát. Csak annyit kértem, hogy mivel néprajzosnak készülök, a témának legyen népköltészeti vonatkozása is.

A következő napokban, az 1693-ban alapított régi és nagyhírű, de néhány év múlva, 1944 után a román kommunista rendszer által megszüntetett Lyceum Könyvtár igazgatói irodájában fogadott. Elővett egy hosszúka fadobozt, amelyben százával sorakoztak azok a kartotékcédulák, amelyek az általa kutatásra szükségesnek és érdekesnek ítélt szerzők nevét és témák címét tartalmazták. A cédulákat lassan pergetni kezdte, kissé meg-megállt és gondolkodott, majd egy cédulánál végképp megállapodott: Kriza János. Indoklásul elmondta, hogy korántsem foglalkoztak vele annyit, mint amennyit életműve megérdemelt volna. Ekkor tudományos munkám a Kriza-kutatással mind a mai napig összefonódott.

Tanácsára elég nehéz feladattal: a bibliográfia összeállításával kezdtem, vagyis a folyóiratok és hírlapok tengerében kezdettől fogva milyen tanulmányok és cikkek jelentek meg Krizáról, és mi jelent meg Krizától. Egy tudományos feladat kezdetén ugyanis minden közzétett adatot ismerni kell, mert csak így lehet felmérni az eredményeket és a további tennivalókat.

Következett a nyomtatásban meg nem jelent Kriza-kéziratok felkutatása, ez túlnyomórészt a levelezést jelentette. Leveleinek zömét a kolozsvári Unitárius Kollégium őrizte, miként azokat Kriza halála után első életrajzírója, Jakab Elek összegyűjtötte. A Kollégium idős könyvtárosában, Márkos Albert tanár úrban (maga is tanulmány- és tankönyvíró) készséges segítőtársat és barátot találtam. A tudós Kelemen Lajostól, aki az Erdélyi Múzeum-Egyesület levéltára mellett az unitárius egyházi irattárat is gondozta, gyakori beszélgetéseink során a Kriza-kutatáson kívül is sok hasznos tudományos tapasztalatot nyertem.

A bibliográfiával párhuzamosan nagy levelezésbe fogtam: az unitárius egyházközsegeknél és magánosoknál egyaránt érdeklődtem Kriza levelei, általában kéziratai után. Néhány kiadatlan versen kívül több száz levelet sikerült összegyűjtenem, valamennyit gondosan lemásoltam, és az eredetieket tulajdonosaiknak visszajuttattam. Kolozsvári levéltári kutatásaimon kívül sokat dolgoztam Budapesten a Magyar Tudományos Akadémia kéziratárában, ahol Horváth János professzor úrnak, a hírneves irodalomtörténésznek, a Kézirattár igazgatójának nyomban feltűnt, hogy az élemedettebb tudósok között vajon mit keres egy egyetemista gyerkőc? Kérdőre vont, de az előrelátó György Lajos ajánlólevele biztosította számomra a levéltári kutatások folytatását és befejezését.

Nyilvános szerepléseim a Krizát ismertető előadásaimmal kezdődtek. Kolozsvárt és több vidéki várost nem számítva, a szülőfaluban, Nagyajtán különböző évfordulós ünnepek alkalmával öt ízben tartottam ünnepi megemlékezést. E szerepléseim révén ismét egy atyai jó baráttra leltem, Kovács Lajos unitárius püspök személyében.

Szóbeli előadásaimnál maradandóbbak nyomtatásban megjelent tanulmányaim, szám szerint mintegy húsz. Közülük most azokra hivatkozom, amelyeket fontosabbnak vagy érdekesebbnek vélek: Ismeretlen Kriza-életrajzok (1943), Nyolcvan éves a Vadrózsák (1943), Kriza János, a Vadrózsák szerkesztője (1955), Kriza János adatgyűjtése Darwin részére (1959), Kriza János anyagi küzdelmei a Vadrózsákért (1963); A száz éves „Vadrózsapör” és mai tanulságai (1964), Lőrinczi Elek árkosai népmese gyűjtő (1967), Erdélyi arisztokraták a székely népballadák ellen (1970); Marosi Gergely székelykeresztúri népmese gyűjtése a Vadrózsák számára (1974), Kriza János székely balladagyűjtése (1976), A Vadrózsák balladáinak szöveghűsége (1987); Arany János és Kriza János a népmese gyűjtés módszereiről (1995).

Krizajánosos törekvéseimből természetesen az önálló kötetek sem hiányozhattak. Az első ezek közt 1957-ben „Az apám lakodalma” című meseválogatás volt, Krizának és gyűjtőtársainak 23 válogatott meséjével, bevezető tanulmánnyal és jegyzékkel a Tanulók Könyvtára című sorozatban. Ugyanezt a címet kapta az a román kötet is (Nunta tătăne-meu, 1962), amely Ion Crișan fordításában 24 székely népmesét tartalmazott, köztük 14-et Kriza gyűjteményeiből.

1965-ben jelent meg a *Kriza János* című monográfiánk három szerző munkájával: Antal Árpádnak *Kriza János költészete*, Faragó Józsefnek *Kriza János és a Vadrózsák*, Szabó T. Attilának *Kriza János és a Vadrózsák nyelvjáráskutatásunkban* című tanulmányaival, a kötet végén első ízben – *Kriza János költeményeinek, műfordításainak és irodalmi tárgyú cikkeinek jegyzéke* Antaltól, valamint *Kriza János népköltészeti és nyelvészeti munkáinak bibliográfiája* Faragótól.

A monográfiák második, átdolgozott kiadása 1971-ben hagyta el a sajtót.

1975-ben került sor egyik fontos adósságunk törlesztésére: a *Vadrózsák* általam gondozott új kiadására. Ez a kiadás, mai népköltészeti szemléletünk-

nek megfelelően, a gyűjtemény teljes népköltészeti anyagát tartalmazta, kihagyva belőle az *Ismeretlen szerzőktől*, valamint az *Íróktól* című két verses fejezetet, hiszen már címük elárulja, hogy nem népköltészeti, hanem irodalmi jellegűek. Kimaradt továbbá a kötet végéről a *Néhány szó a székely nyelvjárásokról* című Kriza-tanulmány, mert nyelvészeti jellegén túl, másfél évszázaddal megírása után, ma már inkább csak történeti értéket képvisel. Mindezekhez a szakemberek az 1863-as kiadás bármelyik példányában hozzáférhetnek.

Magában a népköltési anyagban arra törekedtem, hogy a nem-nyelvész olvasók számára, a nehéz és tájanként többféle nyelvjárási szövegek helyesírását egyszerűsítsem és modernizáljam, hogy olvashatóbbá, olvasmányosabbá tegyem – természetesen a székely nyelvjárások sajátosságainak megőrzésével. Ezt végrehajtani figyelmes, úgyszólván a *Vadrózsák* minden szavát érintő hosszadalmas és nehéz feladat volt.

Most pedig, 2002. elején ismét megjelent a gyűjtemény *Második, bővített kiadás* jelöléssel. Az olvasót méltán meglepheti, hogy egy 1863-ban lezárt művet miként lehet bővíteni. Ez a bővítés azonban nem az 1863-as kiadásra, hanem az én 1975-ös első kiadásomra vonatkozik, ugyanis akkor a kommunista cenzúra számos hazafias és vallásos népdalt, még népmesét is kitiltott a gyűjteményből. Ezeket most, mind helyükre illesztettem, hogy egy népköltészetileg hiánytalan, teljes kiadást adhassak az érdeklődők kezébe, hiszen ezzel nemcsak Krizának, hanem magunknak is tartozunk. Remélni merem, hogy bevezető tanulmányom is, vázolva a *Vadrózsák* történetét és jelentőségét, megnyeri az olvasó tetszését.

Hatvan éven át, 1942-től napjainkig rövidre fogva ez volt a Kriza János-sal való találkozásaim története. A magyar irodalomban kétségtelenül én foglalkoztam a legtöbbit vele, de sajnos: sokat-e vagy keveset? Erre a kérdésre nem könnyű válaszolni. Az általam összegyűjtött több száz Kriza-levél még mindig kiadatlan, tanulmányaim pedig úgy el vannak temetve a folyóiratok mélyén, hogy némelyikük talán új kiadást érdemelne. Hadd valljam be, hogy egy-két új tanulmányon is töröm a fejem. Ettől függetlenül azonban a Kriza-kutatást sohasem lehet befejezni, mert minden szakember, aki Kriza életművét tanulmányozza, olyan újabb kérdéseket és összefüggéseket fedez fel, amelyeket érdemes megvizsgálni, felszínre hozni és értékelni. Így hát indokolt az a jókívánságom, hogy bárha olyan újabb Kriza-kutatók szólalnak meg, akik munkámat tovább folytatják, és eredményeiket megsokszorozzák.

Dr. GAAL GYÖRGY

AMIT FERENCZI SÁNDORRÓL MÉG ÉRDEMES FELJEGYZNI

Az év elején felkértek, hogy egy Magyarországon megjelenő lexikon számára állítsak össze néhány szócikket. A küldött listán Ferenczi Sándor neve is szerepelt. Örömmel vállalkoztam adatai összegyűjtésére, annál is inkább, mert többször megfordultam özvegye, Emmi néni kolozsvári Dohány utcai lakásában, sőt Franciaországban is jártam náluk.¹ Szokás szerint a kezem ügyébe eső lexikonokat ütöttem fel először. A Romániai Magyar Irodalmi Lexikon rá vonatkozó másfél hasábjára (I. kötet. 574) tömören összefoglalja a lényegét, kiindulási pontnak megfelel. A régebbi, Szatmáron 1934-ben megjelentetett Erdélyi Monográfia félhasábos, arcképes szócikke (130. hasáb) inkább a pályakezdésre vonatkozó adatokat tartalmazza. Kelemen Miklós Unitárius Kislexikon (Bp. 1999) a Romániai Magyar Irodalmi Lexikon adatait veszi át, s található benne egy-két elírás, de helyesbítés is. Mert Ferenczi nyilván nem ontológus (a filozófia egy ágát művelő), hanem ornitológus (madár-tan-kutató) volt, s nem az Erdélyi Lapot, hanem az Erdély című honismereti folyóiratot szerkesztette. Helyesbít viszont, mikor a máramarosszigeti áthelyezést 1941-re teszi, s az ottani iskolát nem főgimnáziumnak, hanem leánygimnáziumnak nevezi. E szócikkek adatait tovább pontosítja, s kiegészíti Ajtay Ferenc két éve megjelent tanulmánya a Romániai Magyar Szóban, illetve a Keresztény Magvetőben.² Tőle tudunk meg részleteket a származásról, gyermekkorra vonatkozóan, szakszerűen értékeli Ferenczi zoológusi és szerkesztői munkásságát, s egyértelműen tisztázza a tragikus halál körülményeit: rámutat, hogy nem nyilasok, hanem SS-katonák, nem 1945. március 29-én, hanem 30-án lőtték agyon. Sőt a helyet is pontosítja: Sopron helyett a szomszédos Brennbergbányán történt a gyilkosság.

Amint azonban Ferenczi pályáját áttekinthetjük, még mindig élete több szakaszát, fordulatát homályba veszőnek, éppen ezért tisztázandónak véltük. Néhány adatot sikerült is a korabeli sajtóból, főleg iskolai és egyetemi értesítőkből, valamint a levéltárból kiemelni. Ezeket most azzal a meggyőződéssel adjuk közre, hogy Ferenczi Sándor az unitárius tanügy történetének egyik kiemelkedő, nagyhatású egyénisége volt, emléke méltó a megörökítésre.

Az alsójárai gyermekkor szemtanúja volt az író és Helikon-alapító báró Kemény János (1903–1971). Önéletírása 11. fejezetében³ meg is emlékezik róla: egy alkalommal „Ferenczi Sándorká”-t öltöztették papnak, s keresztelő beszédet mondtak vele. Minden valószínűség szerint az elemi osztályokat a kis Ferenczi az alsójárai iskolában végezte, s 1913 őszén íratkozott be a Gál